

Pinokkio: van marionet tot mens

De geschiedenis van *Pinokkio* – met de fee, de sprekende dieren, de dokters die elkaar tegenspreken, een rechter die de bestolene veroordeelt – wat is het eigenlijk?

Een sprookje, een fabel, een satire? Het verhaal weerspiegelt in ieder geval een stukje werkelijkheid: de groei van een kind tot volwassenheid. Maar ook de aloude strijd tussen goed en kwaad. Het verhaal over de *marionet* Pinokkio die *mens* wordt, geeft treffend weer welke werking een pop kan hebben. Iemand probeert aan een stuk hout of

wat samengenaaide lappen een ziel te geven. Wat gebeurt er? De pop lijkt een eigen wil te hebben en die op te leggen aan zijn schepper. In de figuur van Pinokkio zal vast iedereen iets van zichzelf herkennen. *Benedetto Croce*, een Italiaanse filosoof en historicus, schreef: ‘Het stuk hout waaruit Pinokkio is gesneden, is de mensheid.’

Hetzelfde kun je van *Jan Klaassen* en *Katrijn* zeggen: ook zij hebben iets universeels. Pinokkio en Jan kunnen in dat opzicht wel familie van elkaar zijn. Maar verder gaat deze vergelijking mank.

Is de figuur van Pinokkio ontsproten aan het brein van de negentiende-eeuwse Italiaanse schrijver *Collodi*, Jan Klaassen daarentegen heeft zijn oorsprong in een ver en duister verleden. Richting Italië, dat wel. Onze oud-Hollandse poppenkastheld is – evenals zijn vele vrienden – het product van anonieme poppenmakers en -spelers en in zekere zin ook van het publiek. Hij is geen schepping van een enkele intellectueel, maar van het volk.

Carlo Collodi

De schepper van Pinokkio, de auteur Carlo Collodi, werd in 1826 in Florence geboren. Eigenlijk luidde zijn achternaam Lorenzini. Toen hij eenmaal schrijver was, gebruikte hij Collodi als pseudoniem, naar de geboorteplaats van zijn moeder. Zijn ouders waren arm. Aangezien hij de oudste was van de tien kinderen uit het gezin Collodi, moest hij – toen zijn vader stierf – de kost voor hen verdienen. Hij deed dit door middel van kantoorbaantjes en journalistiek werk.

Le avventure di Pinocchio

Collodi recenseerde theater, schreef toneelstukken, publiceerde verhalen en romans en werd ook nog directeur van een schouwburg in Florence. Wat daarna gebeurde is te vergelijken met de timmerman die zijn vriend Gepetto een stuk hout geeft dat leven onder zijn bast blijkt te hebben. De uitgever Piaggi spoort Collodi aan om zich aan de literatuur voor kinderen te wijden. Hij laat hem Perraults ‘Sprookjes van Moeder de Gans’ vertalen en draagt hem op om moderne schoolboekjes te schrijven.

Pinokkio ontstond toen Collodi de opdracht kreeg voor een kindertijdschrift een vervolgverhaal te maken. In juli 1881 verscheen de eerste aflevering van *Storia di un burattino* (Het verhaal van een pop). Eerst liet de auteur het verhaal ophouden op het moment dat Pinokkio aan de strop hangt in een hoge eik. Hij kreeg brieven van jonge lezertjes en ook van ouders waar toch het vervolg van het verhaal bleef.

Toen schreef hij er nog een heleboel avonturen bij. Hij zorgde er ook voor dat het verhaal nu goed afliep. De Italiaanse uitgever Piaggi bundelde de verhalen tot een boek. Het verscheen in 1883 onder de titel *Le avventure di Pinocchio* (De avonturen van Pinokkio). Pinocchio betekent *pijnappelpit*. Hiermee was Collodi’s naam gevestigd. Zijn boek is in vele talen verschenen.

□ **Nieuwe avonturen van Pinokkio**

Toen Carlo Collodi in 1890 stierf, was er vraag naar nieuwe avonturen van Pinokkio. Verschillende Italiaanse schrijvers hebben zich gewaagd aan een vervolg. Hiervan zijn er twee in Nederlandse vertaling uitgekomen: *Pinokkio's geheim* van *Mongiardini*, en *Pinokkio in Afrika* van *Cherubini*.

Degene die de tekeningen voor het feuilleton – het vervolgverhaal uit 1881 – heeft gemaakt, is onbekend gebleven. De illustraties in de eerste uitgave in boekvorm waren van de hand van *Enrico Mazzanti*. Deze afbeeldingen zijn voor veel herdrukken en vertaalde edities gebruikt. In 1904 kwam het succesboek van Collodi uit met illustraties in houtsnede van *Carlo Chiostrri*. Ook deze zijn herhaaldelijk overgenomen.

Ze zijn dan ook bijzonder geslaagd. Maar het is opvallend hoe sterk de Pinokkio van Chiostrri op die van Mazzanti lijkt – met die smalle lange neus en de droevige uitdrukking op het gezicht.

De eerste Nederlandse illustraties van Pinokkio stammen uit 1930 en zijn van *Rie Cramer*. Zij voorzag ieder hoofdstuk van een uitgewerkt vignet in zwart-wit en schilderde bovendien voorstellingen die een hele pagina vulden en die in vierkleurendruk werden uitgevoerd. In de sterke stilering, en hier en daar ook door de slaolie-achtige lijnen, herken je de *Jugendstil*. De kat en de vos hebben bij Cramer kleren aangekregen, alsook de jongens uit Luilekkerland nadat ze in ezels zijn veranderd. Een goed middel om aan te geven dat deze dieren menselijke eigenschappen vertegenwoordigen.

□ **Een andere Pinokkio**

Carlo Collodi had zijn verhaal over Pinokkio in Toscane gesitueerd. Met ezeltjes, een wijnkelder, rotsen en de zee. Wat moeten kinderen uit andere windstreken zich daarbij nu voorstellen? Dit landschap kennen zij immers niet! Sommige buitenlandse uitgevers vonden dan ook dat de 'couleur locale' moest worden aangepast.

Om die reden kreeg de goede fee in het voormalige Nederlands-Indië sarong en kebaja aan, droegen de karabiniers tropenhelmen en had het huisje van Gepetto wanden van gevlochten bamboe. In 1976 kwam er van Pinokkio een Nederlandse editie in een modern jasje uit: een bont stripalbum, al staan er geen tekstballonnetjes bij.

De plaatjes zijn van de Italiaan *Jacovitti*, de vertaling is van de dichter en kinderboekenschrijver *Hans Andreus*.

□ **Dirkje Kuik**

Opmerkelijk is de manier waarop de schrijfster en tekenares *Dirkje Kuik* Pinokkio heeft geïllustreerd. Met heel veel krasjes, en hier en daar een toets in gewassen inkt. De pop heeft een door het leven getekend gezicht. Het lijkt of Kuik met haar visie op Pinokkio vooral de volwassenen heeft willen aanspreken, en hun een blik in haar ziel gunt. Zij merkte over het verhaal op dat het in diepste zin geen sprookjesavontuur is van een schelmachtige pop die aan het eind tot inkeer komt en geluk vindt. Eerder is Pinokkio door dik en dun op zoek naar zijn eigen ik. Dit boek beleefde zijn eerste uitgave in 1976; er volgden verscheidene herdrukken.

□ Een hyperrealistische Pinokkio

In 1988 verscheen er weer een nieuwe Pinokkio. De prenten – alle in kleur – zijn van de Italiaan *Roberto Innocenti*. Hoe opvattingen kunnen verschillen! Zijn werk is hyperrealistisch. Hij zet de marionet in zijn oorspronkelijke laatnegentiende-eeuwse omgeving. Innocenti heeft er een waar kijkspel van gemaakt. Met stegen en pleinen vol werkend of zich vermakend volk. Gezien van opzij, van onderaf of vanuit de lucht. Interieurs, bos en veld, de zee, het circus – alles is tot in detail uitgewerkt. Tot en met de poedersneeuw op het tentdoek, de metselvoegen in de muren en de rimpels in de gezichten.

Om Pinokkio los te maken van de bladzijden van een boek, hem écht te laten bewegen, daarvoor lenen zich film en theater. Al in 1910 kwam er een film uit van Pinokkio, gespeeld door de Franse clown Firdinand Guillaume. In 1935 werd er een tekenfilm uitgebracht van *Attalo Vervini*. De Russen hebben een marxistische Pinokkio-film in elkaar gezet. In Nederland maakte *Ben Royaards* een toneelbewerking van het beroemde kinderboek. In Italië kwam er een televisieserie over de marionet, met *Gina Lollobrigida* in de hoofdrol. Uiteraard zijn er ook nog talloze poppentheatervoorstellingen van het verhaal gemaakt. Een bontere verscheidenheid is nauwelijks denkbaar. Maar de grootste roem met een bewegende Pinokkio werd binnengehaald door de Amerikaan *Walt Disney*.

□ Pinokkio in film, televisie en theater

In 1940 kwam Disney met zijn tekenfilm *Pinocchio*. Het wordt zijn beste genoemd. Bij het ontwerpen deed zich een probleem voor waarmee ongetwijfeld iedereen worstelt die Pinokkio gestalte probeert te geven. Want wat moet je nou eigenlijk: hem in de eerste plaats als pop, of juist meer als mens neerzetten? Ze hebben in de Disneystudio de productie een halfjaar moeten stopzetten om dit uit te dokteren. Er werden houten modellen gemaakt om de tekenaars tot voorbeeld te dienen. Het werd uiteindelijk een jongensachtig wezen, maar wel volgens de beproefde *Mickey Mouse-formule*: met een buitenmatig groot hoofd en grote, bolle handen (met *witte handschoenen*) en voeten. Op het hoofd een *Tiroler hoedje* met veertje. Dus geen *mutsje van broodkruim* zoals Collodi dat had bedacht, net zo min als een jasje van gebloemd papier en schoentjes van boomschors. Ook het verhaal heeft in Disney's film nogal wat veranderingen ondergaan. De krekel bijvoorbeeld heeft een veel belangrijker rol gekregen dan in Collodi's boek. Sommigen zeggen dat Pinokkio in deze film niet meer 'Pinokkio' is. Toch houden velen een blijvende herinnering aan hoe het jongetje door de vos en de kat wordt meegetroond en hoe het drietal swingend en zingend over het doek beweegt: *Hi-diddle-dee-dee*.

□ Pinokkio in de kunst

De Nederlandse fotograaf *Henk Tas* heeft geësceneerde kleurenfoto's gemaakt van *Elvis Presley* en Pinokkio: twee figuren die tegenover elkaar staan. De eerste als vertegenwoordiger van het goede, de tweede van het kwaad. Kunstenaar *Mitsy Groenendijk* liet zich in 1993 eveneens inspireren door de figuur Pinokkio. Ons ventje komt bij haar tot leven in enkele karakteristieke objecten. Er is een ware invasie van gelede houten Pinokkio-poppetjes in de speelgoedwinkels. Het marionetje met de lange neus mag dan mens geworden zijn, het lijkt er toch op dat het onsterfelijk is.

□ Afbeelding: Pinokkio. Illustratie: Hetty Paërl, Amsterdam (1998).

Poppenspe(e)lmuseum ©

Kerkweg 38 8193 KL Vorchten NL Tel.: +31(0)578 - 63 13 29 Fax: +31(0)578 - 56 06 21
www.poppenspelmuseum.nl www.geheugenvannederland.nl/poppenspel2
www.poppenspelmuseum.nl/onderwijs www.poppenspel.info
www.poppenspelmuseumbibliotheek.nl info@poppenspelmuseum.nl